

15. Эйзенштейн С. Чет-Нечет. Раздвоение единого / С. Эйзенштейн // Восток – Запад: Исследования. Переводы. Публикации. Вып. 3. – М.: Наука, 1988. – С. 234–278.

REFERENCES:

1. Antes, R. (1977). Mifologija v Drevnem Egipte [Mythology in Ancient Egypt]. In *Mifologija drevnego mira [The Mythology of the Ancient World]*, 33–87. Moscow, Nauka.
2. Arutjunova, N. (1990). Metafora i diskurs [Metaphor and Discourse]. In *Teorija metafori [Theory of Metaphor]*. Retrieved from [http://personal.pu.if.ua/depart/ihor.kozlyk/resource/file/pdf/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%8B.%20%D0%A1%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B9.doc.pdf](http://personal.pu.if.ua/depart/ihor.kozlyk/resource/file/pdf/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%84%D0%B0%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%8B.%20%D0%A1%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B9.doc.pdf)
3. Brunov, N. (1973). *Pamjatniki Afinskogo Akropolja. Parfenon i Jerehtejon [Monuments of the Athenian Acropolis. Parthenon and Erechtheion]*. Moscow, Iskusstvo.
4. Vico, G. (1994). *Principles of a New Science Concerning the Nature of Nations*. Retrieved from http://www.pseudology.org/History/Vico_Osnovaniya_Novoy_Nauki2.pdf.
5. Hegel, G. (1964). Aesthetics. Lectures on Fine Art. Retrieved from <https://esthetiks.ru/gegel-lektsii-po-estetike/tom-1.html>.
6. D'jakonov, I. (1977). Predislovie [Preface]. In *Mifologija drevnego mira [The Mythology of the Ancient World]*, 5–33 Moscow, Nauka.
7. Zavadskaia, E. (1975). *Jesteticheskie problemi zhivopisi starogo Kitaja [Aesthetic Problems of Painting in Old China]*. Moscow, Iskusstvo.
8. Cassirer, E. (1990). Sila metafori [The Power of Metaphor]. In *Teorija metafori [Theory of Metaphor]*. Retrieved from <http://personal.pu.if.ua/depart/ihor.kozlyk/resource/file/pdf/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%84%D0%B0%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%8B.%20%D0%A1%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B9.doc.pdf>

D0%B8%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%8B.%20%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B9.doc.pdf

9. Lévi-Strauss, C. (1994). *The Savage Mind*. Moscow, Respublika. (In Russian).
10. Losev, A. (1927). *Antichnij kosmos i sovremennaja nauka [Antiquity Space and Modern Science]*. Moscow, Izdanie avtora.
11. Marx, K. (1973). Economic and Philosophic Manuscripts of 1844. Retrieved from <http://psylib.org.ua/books/marxk01/index.html> (In Russian).
12. Metafora v jazyke i tekste [Metaphor in Language and Text]. Retrieved from: <https://www.twirpx.com/file/2023910/>
13. Toporov, V. (1980). *Drevo mirov: Mify narodov mira [World tree: Myths of the Peoples of the World]*. Retrieved from <https://einai.ru/2013-02-Toporov.html>
14. Toporov, V. (1980). Eshhe raz o drevnegrecheskom slove ΣΟΦΙΑ: proishozhdenie slova, ego vnutrennij smysl [Once Again About the Ancient Greek Word "Sophia": The Origin of the Word, Its Inner Meaning]. In V. Toporov. *Struktura teksta [The Structure of the Text]*. Retrieved from <https://einai.ru/2013-02-Toporov.html>
15. Fraj, N. (1987). Anatomija kritiki [Anatomy of Criticism]. In N. Fraj. *Zarubezhnaja jestetika i teorija literatury 19–20 cc. Moscow, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta*. Retrieved from http://readeralexey.narod.ru/Library/Kosikov_Zarubezhnoye_literaturovedeniye_1987.pdf
16. Jejsenshtejn, S. (1988). Chet-Nechet. Razdvoenie edinogo [Even-Odd. Split of the One]. In *Vostok – Zapad: Issledovanija. Perevody. Publikacii [East – West. Researches. Translations. Publications]*, 234–278, Vyp. 3. Moscow, Nauka.

Received Editorial Board 13.11.19

В. І. Панченко, д-р філос. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна

МЕТАФОРА І МИФ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ХУДОЖНЬОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню зв'язку міфу і метафори як формотворчих елементів художньої мови. Художня культура виробила свої основні структурні елементи, які забезпечують певну логіку художнього мислення і художньої творчості і які закладені в основу будь-якого твору мистецтва. Ці структурні елементи – ритм, інтонація, метафора, міф (як спосіб організації дії, як прообраз композиції), архетипи й архетипічні символи – є основними художніми засобами, які "працюють" у всіх видах мистецтва, одночасно визначаючи специфіку (за рахунок домінування) кожного з них.

Ключові слова: міф, метафора, художня культура, структурні елементи, семиотика, художнє мислення.

В. И. Панченко, д-р филос. наук, проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

МЕТАФОРА И МИФ КАК ЭЛЕМЕНТЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена исследованию связи мифа и метафоры как формообразующих элементов художественного языка. Художественная культура выработала свои основные структурные элементы, которые обеспечивают определенную логику художественного мышления и художественного творчества и которые заложены в основу любого произведения искусства. Эти структурные элементы – ритм, интонация, метафора, миф (как способ организации действия), архетипы и архетипические символы – являются основными художественными средствами, которые "работают" во всех видах искусства, одновременно определяя специфику (за счет своего доминирования) каждого из них.

Ключевые слова: миф, метафора, художественная культура, структурные элементы, семиотика, художественное мышление.

УДК:316.7

О. Д. Рихліцька, канд. філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
o.rykhlytska@ukr.net

ФЕНОМЕН МІСТА: СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ

У статті здійснюється теоретичний та практичний аналіз сучасних підходів до вивчення міста та міської культури. Місто в дослідженні розуміється як особливий феномен, що онтологічно зумовлює форму і зміст культур в різноманітних проявах соціокультурної практики. Наводяться основні фактори, що впливають на розвиток міста та міської культури, а саме: глобалізаційні процеси, споживчий характер, гастрономічні символи та особливе значення механізмів культурної спадщини та насколишнього середовища. Стверджується, що формування міської ідентичності може відбуватися за кількома основними напрямками, які не збігаються з напрямком консолідації спільнот, в контексті зростання поляризації та розриву комунікації між життєвим світом різних категорій міських жителів. Акцентується увага на невідворотних процесах у розвитку сучасних мегаполісів в цілому – спотворенні, відчуженні, техніцизмі та наслідках природоруйнівної сили. Продемонстровано досвід гармонійного конструювання міського середовища, практики його створення та впливу на міжлюдську взаємодію, що потребує соціокультурних перетворень.

Ключові слова: місто, міська культура, міський простір, урбанізм, екомісто, візуальна екологія.

Постановка проблеми. Останні десятиліття характеризуються міждисциплінарністю в різновекторних і досить неочікуваних зрізах, тому "міські дослідження", або "урбаністика", як цілісні феномени та інші важливі

їхні елементи у сьогоденні є предметом дослідження істориків, соціологів, мистецтвознавців, культурологів, архітекторів, дизайнерів, фольклористів, антропологів, що виступає незаперечним підтвердженням актуально

сті даних досліджень. Культурологія ж, розглядаючи певні проблеми міської культури та роль міста в становленні і гармонійному розвитку соціуму, є необхідним та закономірним фактом, оскільки спосіб життя в місті визначається характером людської діяльності в певних природних та історичних умовах. Сьогодні ми опинилися перед складними викликами цивілізації, що не лише нівелюють межі між культурами, країнами, а й певним чином "вихолощують" саму людину, змінюючи структуру та роль самого міста в соціокультурних вимірах. Цей процес характеризується неконтрольованим зростанням міст, перенасиченням, насильством; споживацьким характером та формалізованим відношенням до іншого; односторонністю міського простору – певною візуальною "засміченістю", зубожінням ландшафту, втраченою взаємозв'язку з навколишнім середовищем, в якому здійснюються повсякденні практики.

Аналіз досліджень і публікацій. Піонерами у вивченні даної проблематики є такі видатні соціологи, як М. Вебер, Г. Зіммерль та представники чиказької школи соціології, зокрема Л. Вірт та Р. Парк. Питання міського планування та міського простору відображені в роботах відомих дослідників-урбаністів Дж. Джекобс і Л. Мамфорда. Особливу роль надають проблематиці феномена міста відомі західні дослідники З. Бауман, Е. Сойя, Р. Флорида. На вітчизняному просторі в тому або іншому аспекті проблеми міста розглядали Г. Артюх, Л. Малес, Г. Фесенко та ін. Досить активно місто та міський простір досліджується в межах суміжних дисциплін: культурології, антропології, географії, а проблеми розвитку сучасних мегаміст проявилися в новітніх напрямках: яскравим прикладом є гуманітарна географія (Д. Замятин), візуальна екологія, соціологія архітектури (М. Вільковський), брендинг міст (Д. Візгалов) і б. і.

Мета – проаналізувати основні аспекти розвитку міста та трансформації сучасного міста в контексті різноманітних підходів, що дозволить поглибити вивчення механізмів гармонійного функціонування соціокультурних середовищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура міста є досить складним феноменом, що відображає його духовне, соціальне і практичне життя. Саме ж місто уособлює раціонально організовану територію, джерело виробничого, політичного та соціокультурного потенціалу та являє собою процес творення "іншої природи". Тобто це фізичний, символічний та ментальний вимір, які формуються в результаті ціннісної та нормативної діяльності людини. Міська культура являє собою специфічний просторовий світ: світ вулиць, площ та провулків, світ об'єктів архітектури, скульптури, особливий світ садово-паркового мистецтва тощо. Адже еволюція міста – це не лише структурні зміни, зовнішній вигляд і економічні характеристики, це зміна самої людини, способу її життя та духовного світу.

Простір міста має декілька вимірів, що відображається у природному ландшафті міста, та являє собою фізичний вимір, що, трансформуючись в антропогенний, формує благодатні умови для життєдіяльності людини. Символічний вимір постає як досвід між поколіннями і сучасниками та механізми трансляції (соціалізація, інкультурація, традиція, акультурація і ін.), що, кодуючись, перетворюються в комунікативні системи. Ментальний вимір – це уявлення городян про місце проживання та вплив медіа, культурних практик. Тобто це особливий простір втілення смислових та символічних потреб та інтересів, що формуються в результаті культуротворчої діяльності людини та знаходять своє відображення в формах: історико-культурного діалогу, соціального та художньо-символічного діалогу, якому властиве

маркування місця у свідомості людини певним "культурним кодом", закодованим в артефактах [15, с. 32].

У контексті соціального діалогу міський простір та його "середовище" знаходить свій вияв у різноманітті повсякденної комунікації, соціалізації, інкультурації та пошуді своєрідного контакту зі споживачем у плануванні архітектурного міського простору, а також наданні нових рівнів демократичності, відкритості, комунікативності. Художньо-символічний діалог знаходить своє відображення в моделі архітектурного простору міста, який втілює в собі риси різних ідентичностей, комплексів ідеалів та цінностей, соціально-політичних орієнтирів суспільства. Так, акцентуючи увагу на дуалістичності архітектурного простору міста, Ю. Лотман зазначає, що "з однієї сторони, він моделює універсум: структура побудованого й обжитого світу переноситься на весь світ в цілому. З іншого, він моделюється універсумом: світ, який створює людина, відображає її уявлення про глобальну структуру світу" [10, с. 680]. Одночасно потрібно зазначити на особливій ролі фактору часу, що формує естетичні властивості, відображаючи зв'язок різних історико-культурних процесів, що відповідають вимогам нової епохи, надаючи різноманітні моделі просторової структури [7, с. 227].

Прагнучи зрозуміти глибини міської культури та міста, сучасні дослідження не завжди використовують традиційні аспекти – містобудування, економіку, різні стратегії міського планування, а ведуть пошук у більш реальному контексті: в речах, вчинках, практиках. Адже саме місто виступає ареною для відтворення сучасних повсякденних практик, що і формують буття сучасної людини міста в конфігураціях життєвих світів (праці та насолоди). Цікавість до багатоаспектного аналізу міста, його простору, культури, способу життя, впливів на взаємовідносини у суспільстві пов'язана в першу чергу з розвитком культурологічних досліджень, хоча вперше проблема була заявлена ще в 1938 році в праці "Урбанізм як спосіб життя" Л. Віртом [5]. Він наголошує, що безособові контакти міського життя звільняють від важелів управління та надають свободу, що повертається втратою колективної безпеки. Внаслідок цього урбанізм став виявом "безликоності", певної "вихолощеності" людини міста, що стало поштовхом до формування окремих організаційних одиниць на зразок селищ (прикладом яких є етнічні субкультури, що проживають окремими кварталами і в сучасному світі).

Безумовно, зі зростанням міст в мегаполіси змінюється структура та роль міста в соціокультурному вимірі. Так, досліджуючи міста в контексті креативної економіки та привабливості для життя звичайної людини, Р. Флорида зазначає, що обмеження лише загальноприйнятими економічними силами призведе до міста, що може розлетітися на куски [16].

Особливу увагу сучасності в контексті розгляду міської культури приділяє професор Шарон Зукін [17]. У своїй праці "Культура міст" вона підкреслює споживчий характер та зміну смислових домінант та функцій міст. Неабияке місце в даному аспекті займає гастрономічна культура. Дослідження гастрономічних символів міст як елементів міської ідентичності та їхнього впливу на інфраструктуру міст, міський ритм життя, створення архітектурних споруд міститься у сучасній роботі Керол Стіл "Голодне місто. Як їжа визначає наше життя" [14].

Сучасна урбаністика досліджує місто та його простір в єдності з культурними традиціями, творчими суб'єктами культури, інноваційними практиками та культурною політикою. Адже кожне місто активно займається пошуком свого "обличчя", своєрідної ідентичності, які

виступають метою і засобом боротьби між конкурентами, що кардинально змінює відношення до міського простору з об'єктного на суб'єктний. Прикладом особливого, нового "обличчя" виступає міський простір з креативними об'єктами та практиками: це арт-об'єкти та стихійний дизайн дворів (предмети меблів, іграшки, музичні інструменти в паркових бібліотеках), творчість хенд-мейд і ін., що змінює смисли міського життя та культури в цілому.

Місто, являючи собою олюднення природного середовища і культурну спадщину, за Л. Мамфордом, надає культурну форму першому і матеріалізує в постійних колективних формах друге. В розумінні дослідника місто – це особливі взаємини людини, простору та навколишнього середовища, головною функцією яких виступає механізм передачі культурної спадщини як символ колективних прагнень і одностайності, що формуються в самому місті та є найбільшим витвором людини [11]. Адже місто та його простір притягує, надихає, сприяє діалогу, виступає доповненням життєвого досвіду, поєднуючи різні культури та традиції, представників різноманітних професій, матеріалізує та одухотворює (англ. *etherealization*), за Л. Мамфордом. Тому основною проблемою сучасних міст, на думку дослідника, виступає втрата одухотворення (прикладом є сучасні міста-переростки, які характеризуються неконтрольованим зростанням, перенасиченням, сценами масового насильства та насолоди (масові конкурси, виставки та ЗМІ)). Саме тому сучасні міста характеризуються споживацькою культурою та зростанням виробничих відносин, ігноруванням ціннісних аспектів соціальної взаємодії між людьми, внаслідок чого зникає моральна близькість, і хоча не виникає агресія на рівні відношення до індивіда як до "чужого", але сприйняття іншого робиться суто формалізованим. Як доречно зазначає В. Ільїн в праці "Культура споживання", вже давно минули часи, коли людей захищала моральна близькість, а настала епоха архітектурного захисту від моральної віддаленості, яка самим своїм існуванням немов виступає профілактикою появи моральної близькості. Що, в цілому, є свідченням погіршення соціальної комунікації та провокує зміни не лише у культурно-символічній системі міст, а й у ціннісних орієнтирах мешканців. Зокрема, Ж. Бодріяр у праці "Місто і ненависть" критикує глобалізаційні процеси в сучасних містах, які, на його думку, полягають у концентрації населення, масованій урбанізації, спробах здійснення "ідеального програмування та штучного моделювання світу", спеціалізації і централізації функцій. Для дослідника у традиційному мегаполісі представлені всі елементи соціальності, що являють собою ідеальний комплекс: просторова близькість, легкість взаємодії і взаємообміну, доступність інформації. Натомість сучасна метрополія провокує невідворотні процеси перетворення міського простору та міст у пустелі. "Коли будують зразкові міста-привиди, створюють зразкові функції, зразкові штучні ансамблі, все інше перетворюється на залишковий продукт, відходи, непотрібну спадщину минулого, а звичний, традиційний простір взаємного спілкування перетворюється на пустелю" [2]. Характеризуючи сучасні мегаполіси, дослідник називає їх абсцесами на живому організмі, що "...запускають амбіційні щупальця, витворюють одних лише монстрів, не тільки з естетичної точки зору, але особливо в тому сенсі, що ці монстри свідчать про втрату містом цілісності і органічності, про його дезінтеграцію і дезорганізацію. Вони уже не підпадають під ритм міста, його взаємозв'язків, а накладають на нього щось чужорідне. Місто уподібнюється Музею Ідеальної Деконструкції" [2]. Певним чином розвиваючи тезу

Г. Зіммеля про вплив мегаполісів на формування відчуженості та створення нової ролі – іншого, дослідник акцентує увагу на атмосфері всезагальної байдужості великих міст, зацикленості кожного мешканця на собі, відмові від соціальних зв'язків, відчутті спустошення і ненависті, що провокує насильницьку діяльність, яка не піддається контролю.

Схожі думки стосовно сучасних мегаполісів вбачаємо і в працях З. Баумана [1]. Так, аналізуючи так звані "храми споживання": аеропорти, автостради, готельні номери та громадський транспорт і інші громадські місця (концертні та виставкові зали, туристичні курорти, місця для занять спортом, торговельні пасажі, кав'ярні), – дослідник наголошує на відсутності будь-якої громадської взаємодії. Що, на думку З. Баумана, виступає руйнацією того особливого простору (публічного/громадського), що передбачає своєрідне зіткнення та узгодження, обмін інакшістю.

Мегаполіси, в компактності їхньої забудови, комунікації, концентрованому виробництві, стали причиною погіршення та руйнування навколишнього середовища міст. Що знаходить свій вияв в деестетизації міського ландшафту, його зубожінні, одноманітності, втраті взаємозв'язку з природними якістьми, погіршенні психологічного стану (сприйнятті міського простору як загрози здоров'ю і ін.).

Під впливом даних чинників виникають ідеї гармонійної взаємодії міста, міського простору та навколишнього середовища. Першим, хто теоретично обґрунтував ідею екологічно гармонійного міського простору для життя людини, був англійський економіст Е. Говард. У праці "Завтра" (1898 р.) дослідник пропонував унікальні виникнення великих міст завдяки створенню автономних спільнот з обмеженою чисельністю населення. На території цих спільнот мають бути гармонійно побудовані зони промислового розвитку, сільського господарства та відпочинку. Саме ці ідеї стали підґрунтям для нового типу міста, яке сам Е. Говард визначив як "місто-сад". До речі, у статуті Британської асоціації міст-садів та міського планування того часу визначалось, що місто-сад – це місто, призначене для здорового життя працелюбних громадян, а його розміри повинні забезпечувати повноцінне соціальне життя, таке місто оточене природним ландшафтом та має "зелений центр", що є основою міського публічного простору (комунікація та естетична насолода), а вся його земля знаходиться у власності громади або закріплена за її членами. Потрібно зазначити, що дані ідеї Говарда і до сьогодні залишаються життєдайним джерелом для концепцій екоміст, зоополів [12]. Доречно згадати американського дослідника К. Лінча, який в своїй роботі "Образ міста" акцентує увагу на прямому "сприйнятті людиною свого оточення", візуально чіткого та читабельного для людини: "місто має бути пластичним та перцепційним для звичок тисяч громадян, відкритим до зміни функції та значення, сприйнятливим для формування нової образності. Воно має запрошувати своїх глядачів досліджувати світ" [9, с. 58].

Глобалізаційні процеси та розвиток технологій підвели людство до нового усвідомленого світу міста – "техноприроди". Адже, досліджуючи сучасні міста, англійський соціолог Е. Свінгедув наголошує, що, поперше, міста являють собою єдність глобального та локального обміну між соціумом та природним середовищем, а по-друге, споживчий характер візуалізованих запахів, смаків, речей та тіл створив особливий соціоінвайроментальний механізм, що перетворює його в щось різноманітне, конфліктне, руйнівне. У результаті чого виникають міста-полісистеми з глибинно змішани-

ми пластами локальних, національних і глобальних, соціоекологічних та техноприродних особливостей. Місто перетворюється на машинний світ – світ-кіборг, який є частково штучно-соціо-культурно-технічним, а межі цих сфер неможливо чітко визначити [8].

Невипадковою в руслі досліджень сучасного міста є поява образу "міста-машини" сучасних дослідників, професорів університету Бристоль Е. Аміна та Н. Тріфта, підґрунтям якого стала життєдіяльність агентів власності, які не є суб'єктами взаємодії. Взаємовідносини власників та уся система господарських процесів є інструментом, технологічним артефактом, який поєднує соціальний простір з машинним, технічним, виступаючи потужним засобом "інженерії" зіткнень, що впливає на циркуляцію та мобільність потоків людей, машин, речей. Прикладом "міста-машини", або "цифрового міста", називають іспанську Сарагосу, де всі інформаційні системи та сенсорні датчики вбудовані в будинки, вулиці, машини, офіси, медичні заклади та цілковито інтегровані між собою. Дані технології розчинені в процесах надання послуг людині (враховуючи природні звички), що працює, живе в сучасному місті [3]. Проте дослідники наголошують, що у такому розірваному, поліцентричному світі сучасного міста людина втрачає раціональну цілісність та психологічну стійкість, потребуючи більш гармонійного техноприродного та окультуреного простору. Таким ідеальним простором має стати новітній тип міста – зоополь, екомісто, що покликані стати не лише гармонійною екологічною зоною, але й новим соціокультурним та політичним публічним простором, де знаходить реалізацію громадянин.

В даному аспекті потрібно відмітити одну з основних проблем сучасного міста, адже урбанізовані структури поглинають озеленення міста, погіршуючи і до того не дуже гарні екологічні характеристики. Мегаміські агломерації для навколишнього середовища виступають інерційними техногенними утвореннями, і в цілому умови життя у них є суперечливими до середовища існування людини (здоров'я лише на 15–20 % визначається генетичними факторами, а решта – якістю довколишнього середовища). Тому екологічні проблеми природних компонентів (повітря, води, ґрунту, флори і фауни); галузей та видів діяльності господарського комплексу; міського населення в цілому вимагають особливої уваги. Ситуація виявляється парадоксальною, в силу того, що сама людина створює урбаністичні системи задля підвищення якості життя. Та, на жаль, збільшення територій міста та подальший його розвиток (переважно ціною знищення землеробських угідь та лісів), зростання промислового та сільського господарства супроводжуються значним погіршенням природного середовища, що має наслідки не лише для здоров'я, а й в цілому для природи в майбутньому. Слід наголосити, що природоруйнівна сила великих міст не еквівалентна кількості населення в них, а набагато більша, тому техногенний вплив міста не обмежується його територією, а виходить далеко за її межі. Прикладом є території, заповнені новими забудовами з тотальним знищенням зелених насаджень, що в свою чергу призводить до ерозії ґрунтів, забруднення повітря, води, погіршення акустичного режиму міста і б. і. Реальністю є багатоповерхові будови, що призводять до змін кліматичних умов на локальному рівні в порівнянні з природною територією. (Наприклад, змінюється швидкість і напрям вітрів, підвищується на 2–3 °С температура, знижується об'єм випаровувань з поверхні, різко зростає обсяг стоків і т. ін.). Надмірність концентрації промисловості, транспорту, населення міста спричинює локальний дефіцит кисню в атмосфері, слабку вентиляцію й утворення за-

стійних зон (смогів), підвищення концентрації забруднювачів в атмосфері. Первинні екосистеми на міській території майже повністю знищені (за винятком паркових зон), адже міські ґрунти на 80–90 % території перетворюються на "мертві", оскільки вони перекриті спорудами, дорогами, асфальтовим покриттям і втрачають свої біологічні функції.

Тому проблемами екології міст сьогодні хвилюють мільйони людей, увага населення до якості життя у сучасному місті постійно зростає. Настав час, коли, ведучи мову про довколишнє середовище, слід включати у це поняття не лише природне, а й міське середовище існування людини – житло, місце праці і відпочинку. Доречі, в контексті міжнародної програми ЮНЕСКО "Людина та біосфера" один із 14 проєктів "Екологічні аспекти міських систем" розкриває низку важливих тем: від соціально-психологічних розробок до вивчення рівня шуму і техногенних домішок у дощі і снігу; від загибелі тварин на дорогах до алергії городян при контакті з пилом рослин, що квітнуть; від відтворення екологічних заказників до зростання ролі природних елементів у структурі сучасного міста.

Ще одним зрізом проблем міста та міського простору є візуальна екологія (предметом дослідження якої є візуальні образи міського та медіа-простору, візуального досвіду та екологічного підходу до зорового сприйняття). Засобами символічного/сакрального архітектурні споруди транслюють та комунікують з навколишнім середовищем, впливаючи як на людей, так і на середовище в цілому. Прикладом є інтернет-проєкт "Place pulse", що пропонує користувачам оцінити фотокартки міст, зроблених за допомогою Google View, за рівнем безпеки, краси, насиченості і ін. [13]. Новим є те, що міський архітектурний простір трансформується в інтерактивні поверхні, що змінюють свій лик та вступають у взаємодію з навколишнім середовищем (будинки, скульптури перетворюють візуальне середовище міста та пам'ятники в особливі місця – спрямовані на перетворення міської ідентичності, набуваючи властивостей "місць пам'яті" [4, с. 206]). Тут доречно згадати концепт "екології культури" Д. С. Ліхачова, що акцентує увагу на впливах як культурного, так і природного середовища в цілому на внутрішній світ людини, її відчуття, культурну пам'ять та взаємовідносини. Що особливо є актуальним у сьогоденні, коли спостерігається своєрідна "нечуттєвість" до інформаційних та чуттєвих образів, перенасичення бідністю типових будівель, промислових парків, стерильних площ, превалюванням прямих ліній і відсутністю складок, розривів, де б людина могла побути наодинці, в гармонії і тиші. Тобто місць, необхідних для думок, наснаги, спілкування, любові, вторгнення різноманітності у міський простір, місць свідомого включення кривих ліній в міське та природне середовище. На жаль, вітчизняна практика у створенні гармонійного міського простору не може надати ґрунтовні напрацювання, хоча останні роки ознаменовані популяризацією облаштування комфортного міського простору. Оточуючий нас міський простір потребує кардинальних змін, які мають відбуватися не лише ззовні, а й з середини – тими соціокультурними перетвореннями, що змінюють світосприйняття. Яскравим прикладом є масштабний фестиваль урбаністики CANactions у Києві, що відбувається вісім років поспіль; конкурс "Новий образ улюбленого міста" (м. Одеса), мета якого полягала у застосуванні сучасної форми мистецтва стріт-арту у художньому оформленні об'єктів міського середовища; проєкт "Тепле місто" (м. Івано-Франківськ), метою якого було створення власного візуального стилю міста і б. і.

Висновок. Отже, феномен міста представляє певний дослідницький інтерес, оскільки є осередком не лише культури, новітньої техніки, комфорту, індустрії послуг, але й промислових забруднень, символом стресів, метушні, "асфальтових пустель", "безликості", однотипності та зубожіння і ін. Відіграючи значну роль у формуванні міжлюдської взаємодії, міста являють собою сукупність соціокультурних вимірів, що формуються в результаті культуротворчої діяльності людини. Тому у сьогоденні вирішення даних проблем є визначальним у прийнятті свідомих та цілеспрямованих рішень та зусиль відносно відтворення різноманітності культурного середовища проживання, створення єдиного природно-семіотичного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / Пер. с англ. / З. Бауман / – М.: Издательство "Весь Мир", 2004. – 188 с.
2. Бодрийяр Ж. Город и ненависть / Ж. Бодрийяр [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.ruthenia.ru/logos/number/1997_09/06.htm
3. Ваганов А. Планета городского типа / А. Ваганов // Независимая газета. – 12.04.2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ng.ru/telecom/2007-12-04/9_gorod.html.
4. Визуальная антропология: городские карты памяти / Под ред. П. В. Романова, Е. Р. Ярославской-Смирновой. – М.: Вариант, ЦСПГИ, 2009. – 312 с.
5. Вирт Л. Урбанизм как образ жизни / Луис Вирт // Вирт Л. Избранные работы по социологии. – М.: РАН ИНИОН, 2005. – С. 93–118.
6. Груза И. Теория города / пер. с чеш. Л. Б. Мостовой / И. Груза. – М.: Стройиздат, 1972, – 246 с.
7. Дuceв М. В. Современный город как пространство диалога / М. В. Дuceв // Современная архитектура мира. – М., 2012. – Вып. 2, С. 221–244.
8. Исследования города в XX в.: Многообразие познавательных и управленческих практик // Социальные и гуманитарные науки (Сер. 11. Социология). – М.: ИНИОН РАН, 2007. – № 2. – С. 54–55.
9. Линч К. Образ города / перевод с английского В. Л. Глазьев; состав. А. В. Иконников; под редакцией А. В. Иконникова / К. Линч. – М.: Стройиздат, 1982. – 328 с.
10. Лотман Ю. Архитектура в контексте культуры / Ю. Лотман // Семиотика. – СПб.: Искусство, 2000. – 704 с.
11. Мамфорд Л. Культура городов. [Электронный ресурс] / Л. Мамфорд. – Режим доступа: www.slideshare.net/ssuser9fc5af/ss-9744340
12. Матяш С. В. Человек в городе: социологические очерки / С. В. Матяш. – К.: Политиздат Украины, 1990. – 221 с.
13. Проект: Which place looks safer? // Place pulse. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pulse.media.mit.edu>

О. Д. Рыхлицкая, канд. филос. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

ФЕНОМЕН ГОРОДА: СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ

В статье осуществляется теоретический и практический анализ современных подходов к изучению города и городской культуры. Город в исследовании понимается как особый феномен, онтологически предопределяющий форму и содержание культур в различных проявлениях социокультурной практики. Приводятся основные факторы, влияющие на развитие города и городской культуры, а именно: глобализационные процессы, потребительский характер, гастрономические символы и особое значение механизмов культурного наследия и окружающей среды. Утверждается, что формирование городской идентичности может происходить по нескольким основным направлениям, которые не совпадают с направлением консолидации сообществ в контексте роста поляризации и разрыва коммуникации между жизненным миром различных категорий горожан. Акцентируется внимание на необратимых процессах в развитии современных мегаполисов в целом – искажении, отчуждении, техницизме и последствиях природоразрушающей силы. Промонстрирован опыт гармоничного конструирования городской среды, практики ее создания и его влияние на человеческое взаимодействие, требующее социокультурных преобразований.

Ключевые слова: город, городская культура, городское пространство, урбанизм, экогород, визуальная экология.

O. D. Rychlytska, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

THE PHENOMENON OF THE CITY: SOCIO-CULTURAL DIMENSION

The article deals with theoretical and practical analysis of modern approaches to the study of the city and urban culture, which in the study is understood as a special phenomenon that ontologically determines the form and content of cultures in various manifestations of socio-cultural practice: physical, symbolic, mental. That is, a special space of embodiment of the semantic and symbolic needs and interests of human cultural activity.

Modern processes of globalization and the rapid development of cities are definitely changing the role of the city, its space, affect cultural traditions, creative subjects of culture, innovative practices and cultural policy in general. The change in the semantic dominant and functions of the city is reflected in the search for a special urban space and culture, which are certain symbols of urban identity and their influence in general on the infrastructure of cities, urban rhythm of life, creation of architectural structures, etc.

Particular attention is paid to the factors that influence the development of the city and urban culture, it is the loss of special relationships between people, urban space and the environment, as well as the mechanisms of transfer of cultural heritage, as a symbol of collective aspirations, values. It is argued that the uncontrolled growth, glut, growth of industrial relations, consumer character and the leveling of the value basis of hu-

14. Стил К. Голодный город: Как еда определяет нашу жизнь / К. Стил. – М.: Strelka Press, 2014. – 456 с.
15. Трубина Е. Г. Город в теории: опыт осмысления пространства / Е. Г. Трубина. – М.: Новое литературное обозрение, 2011. – 520 с.
16. Флорида Р. Кто твой город? Креативная экономика и выбор места жительства / Р. Флорида – М.: Strelka Press, 2014. – 368 с.
17. Zukin, Sharon. The Cutures of Cities / Sharon Zukin. – Wiley, 1996. – 328 p.

REFERENCES:

1. Bauman, Z. (2004). *Globalization: The Human Consequences*. Moscow, Ves' Mir (In Russian).
2. Bodrijar, Zh. (1997). Gorod i nenavist' [City and hate]. Retrieved from http://www.ruthenia.ru/logos/number/1997_09/06.htm.
3. Vaganov, A. (2007). Planeta gorodskogo tipa (Urban Planet) Nezavisimaja gazeta. Retrieved from http://www.ng.ru/telecom/2007-12-04/9_gorod.html.
4. *Vizual'naja antropologija: gorodskie karty pamjati* (2009). [Visual anthropology: urban memory cards]. Moscow, Variant.
5. Wirth, L. (2005). Urbanism as a Way of Life. In Wirth L. *Izbrannye raboty po sociologii*. Moscow, RAN INION (In Russian).
6. Gruza, I. (1972). *Teorija goroda [City theory]*. Moscow, Strojizdat.
7. Ducev, M. (2012). *Sovremennij gorod kak prostranstvo dialoga [The modern city as a space of dialogue]*. *Sovremennaja arhitektura mira*, 2, 221–244.
8. *Issledovanija goroda v XX v.: Mnogoobrazie poznavatel'nyh i upravlencheskih praktik* (2007). [Studies of the city in the twentieth century.: A variety of cognitive and managerial practices]. *Social'nye i gumanitarnye nauki (Ser. 11. Sociologija)*, 2, 54–55.
9. Lynch, K. (1982). *The Image of the City*. Moscow, Strojizdat (In Russian).
10. Lotman, Ju. (2000). *Arhitektura v kontekste kul'tury [Architecture in the context of culture]*.in *Semiotika*. SPb, Iskustvo.
11. Mamford, L. (2011). *Kul'tura gorodov [City culture]*. Retrieved from <http://www.slideshare.net/ssuser9fc5af/ss-9744340>
12. Matjash, S. (1990). *Chelovek v gorode: sociologicheskie ocherki [Man in the City: Sociological Essays]*. Kyiv, Politizdat Ukrainy.
13. Proekt: (2013 – po nast. vremja) Which place looks safer? [Which place looks safer?]. In Place pulse. Retrieved from <http://www.pulse.media.mit.edu>
14. Stil, K. (2014). *Golodnyj gorod: Kak eda opredeljaet nashu zhizn' [The Hungry City: How Food Defines Our Life]*. Moscow, Strelka Press.
15. Trubina, E. (2011). *Gorod v teorii: opyt osmyslenija prostranstva [City in the theory: the experience of understanding space]*. Moscow, Novoe literaturnoje obozrjenije.
16. Florida, R. (2014). *Kto tvoj gorod? Kreativnaja jekonomika i vybor mesta zhitel'stva [Who is your city? Creative economy and choice of residence]*. Moscow, Strelka Press.
17. Zukin, Sharon. (1996). *The Cutures of Cities*. Wiley.

Надійшла до редколегії 22.11.19

man interaction, the feeling of alienation, the growth of violent activity, as well as artificial modeling of urban space and destruction of the environment, are not only evidence of "absolute indifference" of the cities but also the devastating changes in the cultural and symbolic system of the city. In such a torn apart, polycentric world of the modern city ("techno cities", "exemplary ghost cities" "cyborg-cities"), a person loses rational integrity and psychological stability, and needs more harmonious techno-natural and cultivated space. There has been demonstrated the experience of harmonious construction of urban environment (E. Howard's "garden-city", "zoo policy") and various practices ("ecology of culture", "visual ecology", etc.) of creation, and its influence on interpersonal interaction that requires significant sociocultural transformations.

The progressive development of the city and urban culture is creating new conditions for socio-cultural development. Which in a certain way requires dramatic changes in the creation of a harmonious urban space and the reproduction of the diversity of cultural habitat, the creation of the unified natural-semiotic environment.

Keywords: city, urban culture, urban space, urbanism, eco-city, visual ecology.

УДК 130.2: 17 (450)

М. М. Рогожа, д-р філос. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
mrogozha@ukr.net

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ЕТИЧНИХ ЗМІСТІВ У ЧАРІВНІЙ КАЗЦІ

У статті сучасна культура (зокрема в етичних вимірах) представлена в оптиці чарівної казки, що дало змогу висвітлити етичні цінності, які сучасність черпає в архаїчних пластах культури й генерує, засновуючись на інваріантах минулого. Казка, з'явившись в архаїці, спроможна відкривати в кожному культурно-історичному добу нові свої грані, смисли, невідомі у часи виникнення. Визначено, що від свого виникнення до сьогодення чарівна казка виконує терапевтичну, орієнтуючу і виховну функції. У сучасній культурі казка втратила колорит архаїчного жаху й набула певного романтичного флеру і моралістичного забарелення. Це знаходить відображення в образі героя. Для сучасної культури саме дрімлючий герой є найбільш прийнятним типом героя. Він залишає враження, що на його місці може опинитися кожен. Героїчне начало в ньому розкривається поступово. У ході оповідання виявляється, що він володіє певними чеснотами, етілює моральну цілісність. Ці якості дають йому змогу подолати перешкоди, пройти випробування. Етичний пафос чарівної казки полягає у переможній боротьбі із злом, етіленні/відновленні справедливості.

Ключові слова: чарівна казка, герой чарівної казки, чеснота, моральна цілісність, дрімлючий герой, чарівні сили, справедливість, візуалізація етичних змістів.

Постановка проблеми. У традиційній суперечці етиків з естетиками якось була висловлена думка, що естетика має справу з образами, а етика – із сенсами. Тому етику складніше знайти свою аудиторію, адже образ сприймається швидше, легше, візуалізуючи змісти, які має донести. Але така позиція втрачає переконливість при зустрічі із синкретичними шарами культури, в яких цілісність сприйняття досягається візуалізацією етичних змістів. Одним із таких, безумовно, є чарівна казка (далі – казка). Її сутнісною особливістю є те, що, виникнувши в архаїчній культурі, в кожній наступній культурно-історичній добі вона спроможна творити змісти, принципово невідомі до цього. З'ясувати змісти, зокрема етичні, генеровані казкою в сучасній культурі, і є **метою** даної статті.

Сам об'єкт дослідження – матеріал казки – потребує додаткових роз'яснень щодо етичних розвідок в ньому, але спершу необхідно пояснити звернення до методології візуальної культури, яка спрямована на усвідомлення змінюваності візуального образу у співвідношенні із зовнішньою реальністю в різних історичних формах культури [11, с. 3]. Тож варто розпочати з цього методологічного питання, далі визначити евристичний потенціал етичних досліджень на матеріалі казки й окреслити можливості візуалізації етичного змісту казки на сучасному етапі культурно-історичного процесу.

Аналіз досліджень і публікацій. Класичні праці з проблематики казки Є. М. Мелетинського, В. Я. Проппа, Дж. Р. Р. Толкіна, М.-Л. фон Франц були залучені при написанні даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У М. М. Бахтіна є ідея *великого часу культури*, в якій твір виходить, розбиваючи грані сучасних йому змістів, і живе у віках. Як зазначав Бахтін, справді видатні твори (а казка безумовно належить до таких) живуть у великому часі культури більш інтенсивним і повним життям, ніж за своєї появи, вони "ніби переростають те, чим були у час свого створення... Сам автор і його сучасники бачать, усвідомлюють і оцінюють перш за все те, що є найближче до сьогодення. Автор – бранець своєї доби, своєї сучасності". Наступні покоління вивільняють його з цього полону" [4, с. 330–331]. Йдеться про те, що

справжній художній твір розкривається в кожному добу тими сенсами, тими змістами, які є актуальними для людей конкретної епохи, коли ті знаходять у ньому відповідь на свої запити. Позицію, в якій знаходиться твір, Бахтін називав *позазнаходжуваністю* – часовою і просторовою дистанційованістю. "В галузі культури позазнаходжуваність – найпотужніший рушій розуміння. Чужа культура лише в очах іншої культури розкриває себе повніше і глибше... Один смисл розкриває свої глибини, зустрівшись і стикнувшись з іншим, чужим смислом, між ними починається немов діалог, який долає замкненість і односторонність цих смислів, цих культур. Ми ставимо чужій культурі нові питання, які вона сама собі не ставила, ми шукаємо в ній відповіді на ці питання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи перед нами нові свої сторони, нові смислові глибини" [4, с. 333–334]. Позазнаходжуваність є свого роду призмою, крізь яку змісти казки по-новому розкриваються в кожному культурно-історичному добу, відбиваючи духовні пошуки її сучасників. Змісти, закладені в казку її творцями, входять у взаємодію із змістами сучасності, породжуючи нові смислові глибини, невідомі казкарям і їхній аудиторії минулих віків. Власне *оптика казки*, про яку йдеться у статті, – це такий кут зору на сучасну культуру, в якому переломлюються/відбиваються акумульовані в казці ціннісні інваріанти відповідно до запитів сьогодення.

Для визначення співвідношення ціннісних змістів казки і культурно-історичних реалій варто звернутися до концепції В. Я. Проппа. Він вказував на тісний зв'язок казки із звичаєм і обрядом. Серед форм зв'язку дослідник виокремлював найпростіший варіант – коли казка прямо описує те, що було звичаєм чи обрядом у час її виникнення. Більш складною формою є переосмислення обряду – "заміна казкою одного якогось елемента (чи декількох елементів) обряду, що став у силу історичних змін непотрібним чи незрозумілим, – іншим, більш зрозумілим" [12, с. 11]. Переосмислення пов'язане із зміною форм, мотивів, що зумовлено трансформаціями суспільного життя. Як приклад переосмислення Пропп наводив обряд зашивання померлого у шкіру тварини для полегшення його потрапляння у